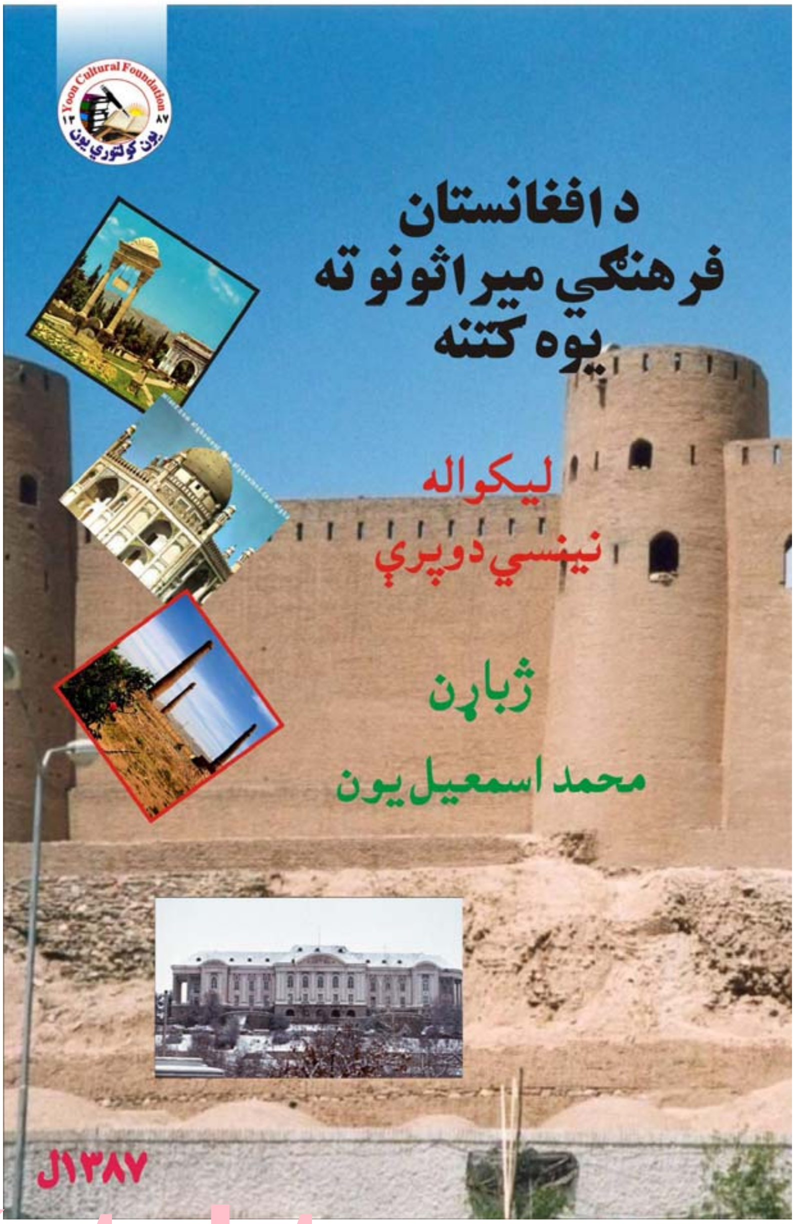

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه

لیکواله

نینسي هوپرې

ژباړن

محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
لیکواله:	نینسي دوپرې
ژباړن:	پوهنیار محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ ل کال (دوه ځله)
دویم چاپ:	۱۳۷۸ ل کال
درېیم چاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د ژباړن پرله پسې نومره:	(۱۵)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۵)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر پر اوسني چاپ څو خبرې	۱
۲	د افغانستان فرهنګي میراثونو ته...۷	
۳	د لرغونو سیمو او تاریخي ابداتو د...	۴۰
۴	د افغانستان مرکزي سیمه	۴۱
۵	د کابل څنډې	۴۲
۶	د افغانستان لویدیځ	۴۸
۷	د افغانستان شمال	۵۱
۸	د افغانستان ختیځ	۵۴
۹	د افغانستان جنوب	۵۵
۱۰		

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر پر اوسني چاپ ځو خبرې

مېرمن نينسي دوپرې د هغو ختيځپوهانو له جملې څخه ده چې له ځو لسيزو راهيسې د افغانستان د کلتور په بېلابېلو برخو کې کار کوي او زموږ د هېواد ددې برخې د خونديتوب، بډاينې او ځلونې لپاره يې نه ستړې کېدونکې خدمتونه ترسره کړي او لا هم په زهير ښځينه ځان لګيا ده، دې هلو ځلو ته دوام ورکوي. ددې خاوند هم چې اوس پر حقيقي نړۍ دی، د افغانستان د کلتور او تاريخ په سپړنه او ځلونه کې يې زيات زيار ايستلی دی.

مېرمن نينسي دوپرې د تنظيمواکۍ او طالبانو د واکمنۍ پر مهال چې د افغانستان فرهنګي ميراثونه، له سخت خطر او ګواښ سره مخ و، د افغانستان د تاريخي ابداتو او فرهنګي ميراثونو د خونديتوب پر لارو چارو مصروفه وه، دې د يو شمېر نورو ټولنو، نادولتي سازمانونو او اشخاصو په مرسته د افغانستان د تاريخي اثارو د ساتنې لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپک (SPACH) په نوم یو انجمن جوړ کړ او له دې لارې یې د افغانستان تاریخي اثارو د ورکېدو د مخنیوي لپاره یو مهم ګام پورته کړ.

دا اثر ((د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه)) چې ستاسو مخې ته پروت دی، ددې د همغو هڅو د لړۍ یوه کړۍ ده، چې دې د تنظیمواکۍ د جنګونو او د طالبانو د واکمنۍ پر مهال یې په کې د افغانستان فرهنګي میراثونو ته کتنه کړې ده. په دې اثر کې د هېواد تاریخي، فرهنګي میراثونو او شتمنیو ته ورپېښ خطرونه او ګواښونه په نښه شوي او ددې خطرونو د مخنیوي لارې چارې هم په ګوته شوي دي. د ۱۳۷۷ ل کال وروستۍ میاشتې وې، چې زما یو اشنا د نینسي دوپرې ددې اثر دري ژباړه، چې د یوه افغان له خوا ترسره شوې وه، ماته راوسپارله او همدا یې راته وویل چې: ډېره ژر مې په کار ده په همدې دوه درې ورځو کې به یې راته په پښتو وژباړې! ما ورته وویل چې تر ما خو ستا دري ژبه ښه زده نو ولې یې خپله ژر ژر نه ژباړې؟ زه خپله والله تر حده زیات مصروف یم، ما چې هر څومره اوږه تشوله، خو د هغه ټینګار تر ما هم زیات و، په پای کې یې ددې اثر ژباړه راباندې تحمیل کړه، ما ترې یوه اونۍ وخت وغوښت، خو هغه پر دوه درې ورځو ټینګار کاوه، کله چې ما دري متن ترې واخیست نو متن ډېر پېچلی و او څو ځایونه یې راته رانه کړ، فکر مې وکړ چې زما اشنا هم پرې خپل زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازمویلی، نو ځکه یې ماته راحواله کړ، ددې اثر تر ژباړې دمخه زما اشنا ماته وویل، چې زه به درته ترې مناسبه حق الزحمه واخلم، ما ورسره د حق الزخمې هیڅ بحث ونه کړ. خو په نه زړه مې پر ژباړې پیل وکړ، کتاب مې په څو ورځو کې وژباړه، داسې چې بیا سمون ته مې هم وخت پیدا نه کړ، یو نقل مې خپل اشنا ته ورکړ او بل نقل (فوټوکاپي) یې ما سره پاتې شو، کله چې ما دري متن لوسته نو هلته هم راته پته ولګېده چې د ژباړن او د کتاب د اصلي لیکوال ترمنځ روحي رابطه نه شته کتاب یوازې د حق الزحمې په خاطر په داسې ډول ژباړل شوی چې اتومات یې په سلو کې د یرش محتوا او خوږلني زیانمنه شوې ده، ما هغه وخت ونه کړای شو، چې یوه ښه خوندوره ژباړه وکړم، خو څرنګه چې دا موضوع زما لپاره ډېره جالبه وه او تر دې دمخه لا ما خپله پرې یو مستقل اثر لیکلی و، نو ځکه د وخت د قید له مخې ژر ژر وژباړه، زما ژباړه پر ۱۳۷۷ل کال په ازاد افغانستان جریده، چې له پېښوره خپرېدله او په اسمایي مجله کې، چې له جرمني نه خپرېدله دواړو کې خپره شوه، خو زما همدا ژباړه چې یوه کاپي زما همغه اشنا راخخه وړې وه، پر ۱۳۷۸ل هغه کال په خپل نامه د یوه واړه اثر په توګه چاپ کړه، کومه حق الزحمه یې چې راته ویلې وه، وروسته خبر شوم چې هغه یې هم د الله په توره سمه نیمایي کړې وه، زه هغه وخت په پېښور کې پر دې نه وم خبر چې کله کله داسې کارونه هم کېږي؛ چې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک د بل چا ژباړه په خپل نامه چاپولای شي او هم حق الزحمه ورسره نیمولای شي، خیر په هر ترتیب ما ورپسې ډېر سر ونه ګروه او زړه کې مې دا هیله وه چې خدای یو وخت زمینه برابره کړي چې دا ژباړه یا بیا له سره وکړم او یا یې څه ناڅه کره کړم.

اوس چې زه د خپلو تېرو اثارو پر راټولولو مصروف یم، نو په ازاد افغانستان جریده کې مې دا چاپ شوې ژباړه، ګوتو ته راغله، هسې خو په ژباړه کې له پیله هم تېروتنې وې یو څه پرې نورې چاپي تېروتنې هم زیاتې شوې وې، دا وخت نو ما سره ددې ژباړې دري متن هم نه و، چې زه یې یو ځل بیا ورسره پرتله کړم، نو همدا متن مې د اثر د محتوا په پام کې نیولو سره غنیمت وګاڼه، له سره مې کمپوز او د تورو لوستنې پر وخت مې یو څه سمون په کې راوست، خو دې سره سره بیا هم هغسې ژباړه نه ده، چې اوس یې زما زړه غواړي، طبیعي خبره ده له یوې ژبې څخه بلې او بیا له بلې څخه بلې ته د لیک لفظي ښکلا کمزورې کېږي او محتوا ته هم تر یوه حده زیان رسي، خو خیر په هر ډول فکر کوم دا اوسنۍ ژباړه تر دې د تېرو دریو چاپونو څخه یو څه ښه ده، خو نه پوره ښه، د کتاب په انګرېزي او دري متنونو کې عکسونه نه وو، خو ددې چاپ پر وخت مې لازمه وګڼله، د ځینو هغو مهمو تاریخي ځایونو عسکونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې، هم پیدا او له متن سره یوځای چاپ کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عکسونه د کتاب د متن د وینا مصداق ګرځي او دا هم په ډاګه کوي چې موږ څومره ښکلي تاریخي او فرهنګي میراثونه درلودل او دا میراثونه څومره زیانمن شوي او تر څومره نور خطر لاندې دي. کله چې دا اثر سړی ګوري نو مېرمن نینسي دوپرې ته د زړه له کومې دعا کوي چې دا څومره زموږ پر تاریخي اثارو زهیره ده او موږ څومره د خپلو اثارو پر وړاندې بې تفاوته یو. د ویښو او ویدو ملتونو، خلکو او اشخاصو توپیر همدلته معلومېږي، چې یو د زرو پر قدر پوهېږي او له بل څخه لعلونه په ایرو کې ورک وي. مېرمن دوپرې د افغانستان تاریخي او فرهنګي شتمني نه یوازې د افغانستان د تاریخ ځلونې لپاره مهمې ګڼي، بلکې دا د نړیوال کلتور او معنوي شتمنۍ یوه برخه هم ګڼي، چې نه یوازې افغانان یې پر ساتنه مکلف دي، بلکې نړیوال هم مکلف دي چې افغانانو ته ددې اثارو د ساتنې او خوندیتوب لپاره لاس ورکړي. زه نور ددې کتاب او لوستونکو ترمنځ حایل کېږم نه؛ مېرمن دوپرې ته د خدای(ج) له درباره روغ صحت، د افغانستان او نړۍ د تاریخي میراثونو لپاره لازیات بریالیتوبونه غواړم.

د همدې فرهنګي لارې یو بل لاروی

پوهندوی محمد اسمعیل یون

په درناوي

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳۸۷ال کال د سلواغې ۶مه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه

د لیکنې لنډیز:

له ابداتو نیولې تر حماسي شعرونو پورې، د افغانستان ټول فرهنګـي میراثونـه د یـو ځـانګړي طبیعـت، ویـاړ او پـرتم څرګندوی دي. اوس دا میراثونه لـه خپلې سیمې او چاپېریـال سره یوځای، له خطر سره مخامخ شوي دي. پـه دې لیکنـه کـې د سیمې د فرهنګي پرمختیا د پیل، د اوسنیو ستونزو او د هغـو د څېړنـو پـه بـاب بحـث کېـږي او د هغـو لارو چـارو ورانـدیز کېږي، چې کولای شي په دې برخه کې یوه ګټوره هڅه رامنځتـه کړي.

سریزه:

د افغانستان د فرهنګي میراثونو ریښې تر ننه سل زره کالـه دمخـه، هغـه وخت تـه رسـېږي، چې نـرو او ښـځو هغـه لـومړني ډبـرین وسـایل رامنځتـه کـړل چې تراوسـه کشـف شـوي دي. دا وسایل د پالیولیتیک په دویم پړاو پورې اړه لري. دا وسایل د غزنـي پـه نـاور دښـته کـې چـې یـو وخت د هغـه عصـر د خلکـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوګنځی و، په تیت و پرک ډول شته. د ناور د ښته د افغانستان په مرکزي برخه کې یوه پراخه سیمه ده، چې جهیلونه او کرنیزې ځمکې لري او د زیات شمېر هیلیو د استوګنې او تغذیې لپاره زمینه برابروي. ډېر ښکلي ډبرین وسایل، له شمالي ولایت بلخ نه، د بلخ د سیند پر غاړه، د اوسني آق کپرک کلي ته نږدې، له ډبرینو غارونو او پناه ځایونو څخه ترلاسه شوي دي. د پالیولیتیک د لومړي پړاو مربوط د آق کپرک د چقماقي وسایلو جوړوونکي، چې تر میلاد پنځه لس زره کاله دمخه یې کار کاوه، د پالیولیتیک د دورې (میکل انژلونو) په نامه یادېږي.

تر تاریخ دمخه انسان، هغه سیمې چې اوبه په کې پیدا کېدلې او د وحشي حیواناتو د ژوند لپاره هم مناسبې وې، د خپل ژوند لپاره وټاکلې، دا ځکه چې دوی ښکار کار کاوه او د دې بشري ټولنو پاینښت او د هغوی راتلونکی ژوند د همدې حیواناتو په ښکار پورې تړلی و.

تر نن شاوخوا اوه زره کاله دمخه، هغوی پر دې پوه شول، چې د نباتاتو او حیواناتو، په ځانګړي ډول د وزو او پسونو د اهلي کولو په واسطه غذا ترلاسه کولای شي. د کرنې او مالدارۍ د اغېزمن پرمختګ له امله یې ځانته همېشني استوګنځي جوړ کړل، لومړی یې کلي او ورپسې یې ښارونه ودان کړل.

تر میلاد شاوخوا ۲۵۰۰ کلونه دمخه، کلي د ښارونو لپاره د غذايي موادو د برابرولو جوګه شول او صنعتکارانو د نویو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موادو د پرمختګ په لاره کې، چې غازات او ځينې لوښې له جملې څخه وو، د خپل استعداد د کارولو لپاره زيات وخت ترلاسه کړ. له هغو څخه يې د مذهبي مجسمو، وسلو، د کورنۍ د اړتيا وړ لوښو او د ځان ښکلا لپاره، د ښکلاييزو الاتو په ګډون، بېلابېلې صنايع جوړې کړې. په هنري استعدادونو کې دا پرمختګ د وخت په تېرېدو له، نورو تمدنونو سره د سوداګرۍ د راکړې ورکړې سبب شو، سوداګريزه راکړه ورکړه پر دې وخت، د مصر د نيل درياب پر څنډو، د عراق جنوب د دجلې او فرات او په هند کې د سند په ناوه کې راڅرګنده شوې وه. د بدخشان لاجوردو- د سوداګرۍ بازار ته لا ځلا ورکړې وه او وروسته د ميلادي پېړيو په لومړيو کې دا سوداګري د ورېښمو د مشهورې لارې په اوږدو کې، د ختيځ پر لور يې چين، د لويديځ پر لور يې روم او پورته د جنوب پر لور يې تر هنده پورې زياته او پراخه شوه.

افغانستان د سيمې د پيوستون لپاره د يوې کړۍ اهميت لري، نه يوازې سوداګر، بلکې هغه فاتحان چې د خپلو امپراتوريو د پراختيا غوښتونکي وو، روښنفکران، مذهبي مبلغان، زايرين، صنعتکاران او سياسي فراريان، ټول دلته په يو بل کې حل شول. پرته له دې چې هغوی د واک او پيسو د لاسته راوړلو، د مفکورې او نظريې د غوښتنې او يا د پناه ځای د لټون لپاره دلته راغلي وي، هغوی ټولو د افغانستان د فرهنګي ميراثونو په وده او پرمختيا کې يو شان ونډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخیسته. د دې ګټور جوړښت سندونه یا لاسوندونه کولای شو چې په ډول ډول بڼو د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې وګورو. ځینې یې اوس هم په غونډیو او ځینې یې په کنډوالو کې میندل کېږي، ځینې یې لا تراوسه لیدل شوي نه دي او ځینې یې اوس هم د اوسنۍ ټولنې د ژوند یوه برخه جوړوي. دا نښې ځینې د اسلامي پېر وې او ځینې یې د پخوانیو ادیانو ددې اثارو ځینې ډېر لوړ او پرتمین، ځینې یې ناځیزه، ځینې یې نوي، ځینې لرغوني او ځینې یې د تاریخي ابداتو په بڼه دي. دا اثار ځینې صنایع، ځینې لیکنې، ځینې تصویرونه او ځینې یې ګنډل شوي اثار دي، چې د خامکدوزۍ په بڼه دي. ځینې سرودونه، الات او وسایل، البسه، استوګنځي، ښکلي توکي هم شته او ځینې هم په نورو ډولونو، تراوسه پورې له خپلې ګټورې ښکلا څخه برخمن دي.

د دې مادي فرهنګ د بېلابېلو برخو مشترکه وجه د طبیعت د ښکلا ځلونه او ځرګندونه ده. افغاني شعر، فوکلوري افسانې، سرودونه، انځورګري، خامکدوزي او د غالیو صنایع، هر یو د طبیعت ډالۍ او د هغه د غرونو، سیندونو، الوتونکو، حیواناتو، ونو او ګلونو ستاینه او یادونه ده. د ماڼیو او زیارتونو جوړونکو په ډېر مهارت سره هغه د طبیعت پر ښکلو منظرو انځور کړي او رامنځته کړي دي. د باغونو او سیندونو پر غاړو، له دودیزو مېلو سره د افغانانو مینه- هغه ټولنیزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ځانګړتیاوې دي، چې د پېړیو په اوږدو کې، د دې خاورې د شاعرانو په شعرونو کې منعکس شوي دي.

اوسنۍ کړکېچنې سیاسي وضعې د افغانانو پر فرهنګي دود، ویجاړوونکی او تور سیوری خور کړی دی. البته دا یوه پېښه نه ده چې په تاریخ کې نه وي پېښه شوې، داسې حالات ددې هېوا د د تاریخ په اوږدو کې پخوا هم پېښ شوي دي. کېدی شي یوه بېلګه یې د غزنې د ښار لوټ وګڼو، چې د علاءالدین غوري د یرغل په واسطه پر ۱۱۵۱م کال تر سره شو او بل مثال یې پر ۱۲۲۱م کال د چنګېز په واسطه عامه وژنه ده، چې د غزني پرتمینې ماڼۍ او ښونه یې د تل لپاره پر کنډوالو بدل کړل. ځرګنده خبره ده چې کړکېچونه، د نه جبرانېدونکې فزیکي ویجاړتیا او زیانونو سبب کېږي. ددې ډول کړکېچونو په پایله کې خلک په ډله ییز ډول بې ځایه کېږي او د خلکو دودونه او هویت ددې ډول بحرانونو په دوړو او تیارو کې ډوبېږي. د مهاجرتونو په بهیر کې ځینې ډلې دېته پام کوي، چې د خپل هنر د ودې او تخلیق په واسطه ځینې وتلې هنري پدیدې، د لاسي صنایعو، ګلدوزۍ او نورو هنري ځانګړنو له لارې وساتي او وده ورکړي.

ددې خبرې یادول ضروروي دي، چې جګړه د هنري بنسټونو د ړنګوني او کموني یوازینی عامل نه دی، ښاري ژوند هم دودونه له منځه وړي. په بشري ژوند دود کې بدلون په خپله د هنرونو او لاسي صنایعو د له منځه تللو یو بل عامل ګرځي. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساري په ډول: د لرګيو د کندنکارۍ انجنيري چې يو وخت د پرله پسې پېړيو په بهير کې په ټول افغانستان کې دود او رواج وه، د ۱۹ پېړۍ په وروستيو کې ورکه شوه. تر ځګړو د مخه يې تقريباً ډېرې کمې بېلګې کېدی شي وموندل شي. تر جګړې د مخه دې هنر ته چندان پاملرنه نه وه شوې او اوس يوازې د کابل د زاړه ښار په کنډوالو کې په تيت وپرک ډول ليدل کېږي.

که چېرې د دې هنر جوړوونکي د هغه ښه بدله نه کړي، نو دا ډول تخليقات او هنري پنځونې به بې له شکه پر پخو ودانيو بدلې شي. مهمه خبره داده چې نوې او زړې پديدې بايد سره پرتله شي او په ټولنه کې د دواړو انډول وساتل شي. نوښتونه او د هغو دوام بايد يو له بل سره په موازي ډول حرکت وکړي، چې د ټولنې په هر غړي کې د ځان پېژندنې احساس وروزي؛ هغه احساس چې د يو ملت د واک او صلاحيت لپاره لازم ګڼل کېږي. نن تېرو تاريخي سمبولونو او بنسټونو ته بې اعتنايي دوام لري. موزيمونه په بشپړه توګه لوټ شوي، لرغونې سيمې په بېرحمۍ سره تالا شوي، هنر او موسيقي منع شوي او مهمې تاريخي ماڼۍ او ودانۍ ويجاړې او ورانې شوي او يا يې لازمه څارنه او ساتنه نه کېږي.

ان د هغو پنځوسو تاريخي ابداتو اوسني حالت ته، چې په دې ليکنه کې يې يادونه شوې، يوه سرسري کتنه، دا په ډاګه کوي چې له استثناتو پرته د افغانستان تاريخي شتمني، کم ارزښته ګڼل کېږي، د کم ارزښتۍ دا فکر تر هغه حالت هم بدتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې دا ودانۍ په کې په فزيکي ډول ويجاړېږي او له منځه ځي.

څه بايد وکړو؟

کوم کار بايد ترسره شي، چې اوسنی حالت ښه شي؟ البته ښه او مناسبه خبره به دا وي چې کوم کار کېدی شي ترسره شي؟

لاندينۍ مباحثه زما د ځاني کتنو پر بنسټ ولاړه ده. د زمان او مکان د غوښتنې له مخې، د موزيم، انجنيرۍ او لرغونپوهنې مسايلو پورې تړلې ده، لکه څنګه چې مو پورته اشاره وکړه، البته پوره پوهېږو چې دا څرګندې شوې خواوې د افغانستان د پرتمينو فرهنګي ميراثونو، برخه جوړوي.

د بهرنيو هڅو او همدارنګه د وخت د سپما لپاره، له څلورو بنسټيزو توکو څخه، چې يو له بل سره تړلي او يو پر بل ډډه لګوي، د يو رښتيني پلان طرح کول لازم دي. دا څلور توکي دادي:

لومړی- حساسه اداره: په دې برخه کې د اغېزمنو ادارو او موسسو د سياستونو تثبيتول او ډاګيزول.

دويم- با استعداده مسلکي کسان: روزل شوې، اغېزناکې او با احساسه بشري سرچينې.

درېيم- د خلکو مسوولیت: د فرهنګي ميراثونو د پېژندنې لپاره د خلکو د پوهې لوړتيا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثلورم- لازم او اغېزناک حقوقي سيستم: قوانين او مقررات او د هغو اغېزمن تطبيق.

لاربښوده اداره:

اوسمهال د فرهنګي ملکيتونو د ساتنې په برخه کې، د ملي شتمنيو د پېژندنې لپاره ډېر کم امکانات شته. سره له دې چې له تخنيکي پلوه، پر کابل، هرات، مزارشريف او باميانو باندې د واکمنو حکومتونو په چوکاټ کې رسمي ادارې او سازمانونه نه شته، چې د دولتي جوړښت نماينده ګي وکړي، دا موسسې چې پر **۱۹۹۷** کال تاسيس شوي، په هزاره جاتو او باميانو کې د ابداتو او لرغونو سيمو له ساتنې پرته، نورو هغو موسسو ته ورته دي، چې د **۱۹۷۹** کال تر شخړو دمخه موجودې وې. هغه اوس لازم واک او پوره مالي سرچينې نه لري او اغلباً د سياستونو د پرله پسې بدلېدونکو هيلو، کړکېچونو او اختلافونو تابع دي، طبعاً دا اختلافونه د هغوی پر کار باندې بد اغېز کوي.

ددې ډول لړزېدونکي او بې ثباته حالت يوه ښکاره بېلګه، د کابل موزيم دی، ددې موزيم په سلو کې اتيا برخې اثار چې پر **۱۹۹۲** کال په دارالامان کې پاتې وو، غلا شوي دي. په داسې حال کې چې په افغانستان کې د لرغونو اثارو ناقانونه تجارت تل موجود و، خو کابل موزيم د لازم مصوونيت او امنيت ښه سابقه درلودله. تر جګړو دمخه هېڅکله هم د موزيم اثار د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت له خطر سره مخ شوي نه وو ، خو اصلي توپان او سېلاب تر ۱۹۹۲م کال وروسته پیل شو. که څه هم د طالبانو تر راتګ وروسته د اثارو ډېره ناڅیزه برخه له منځه تللې ده. د رباني حکومت هدایت ورکړ، چې پاتې اثار تسجیل شي او په خپله اثار، د ساتنې لپاره له دارالامان څخه کابل هوټل ته ولېږدول شي.

د طالبانو اوسنۍ اداره د دې کار مخالفه ده او هیله لري، چې دا اثار په دارالامان کې موجودې ودانۍ ته، چې د توغندیو د لګېدو له کبله ورانه شوې، تر بیا رغونې وروسته بېرته هلته یوسي. تر کومه ځایه چې د اوسنۍ ودانۍ اساسي بیا رغونه ډېر لګښت او زیاته بودجه غواړي، نو نه د طالبانو اداره او نه هم نړیوالې سرچینې، یوه هم د هغو د ورکړې تیاری لري. د موزیم کارمندانو ته لاربښوونه شوې، چې هره ورځ په دارالامان کې د موزیم ودانۍ ته لاړ شي، پرته له دې چې د لېږدونې وسیله ورته برابره شي؛ دوی باید اته کیلو متره واټن ووهي، چې دندې ته حاضر شي. له هغه ناڅیز معاش پرته چې کله کله هغوی ته ورکول کېږي، د دفتر تجهیزات، برېښنا ، سون مواد ، غذا او د هغوی د کار لپاره نورې لازمې اسانتیاوې نه شته. ځکه نو د کابل موزیم ډېره ناڅیزه اداري، مالي او تخنیکي پالنه کېږي.

د موزیم پر وړاندې دا بې تفاوتي، د ښار د نورو مهندسي میراثونو د بنسټونو پر وړاندې هم شته، چې د هرې ورځې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرېدو سره، د اختلاس او نه پاملرنې په نتيجه کې له منځه ځي. دا درک او احساس هم نه شته چې د فرهنګي ميراثونو اړوند چارې او د هغو سيمه او چاپېريال يو له بل سره اړيکي لري او د دې ويجاړ شوي ښار د ټولنيز- اقتصادي بيا رغونې په ماسټر پلان کې بايد شاملې شي. لومړنۍ دنده کېدی شي د تيمورشاه د مقبرې او بن ترميم وي، چې د ښار په زړه کې پروت دی. خو مقامات دې ورانديز ته ډېره کمه پاملرنه کوي. او سمهال داسې ښکاري، چې په کابل کې د فرهنګي ميراثونو ساتنه يو رسمي لومړيتوب نه لري.

د تعجب وړ نه ده چې هرات د لومړيتوب حق لري او د زياتو تاريخي ابداتو په لرلو سره چې ځينې يې اوس له ډېر خواشينوونکي حالت سره مخ دي، د چټکې او بېړنۍ پاملرنې غوښتنه کوي، کېدی شي ځانته پاملرنه راجلب کړي. د هرات د تاريخي ابداتو د ساتنې مديريت ښه فعال دی، خو بيا هم د لازمو مالي سرچينو نشتوالی، ناسم کار او فکري اختلاف په دې برخه کې د يوې روښانه ستراتيژۍ د مخنيوي نور عوامل دي.

د ودانيو د بيا جوړونې کمزوري پلانونه لازمه اغېزمني نه لري. د موزاييک د کاشي جوړولو دستګاه، چې د هرات په جامع جومات کې پر ۱۹۴۳ کال، د هرات د تاريخي ابداتو د بيا رغونې لپاره، پر هغه وخت جوړه شوې وه، تراوسه هم پر کار بوخت ده؛ سره له دې چې د هغې فعاليت ډېر کم شوی دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات موزیم پر ۱۹۹۴ کال د اختیارالدین د تاریخي کلا په انګړ کې، چې پر ۱۹۷۲ کال د یونسکو له خوا ترمیم شوې وه، بیا پرانستل شوی دی. د جګړو په بهیر کې په ښه حالت کې پاتی شوی. د موزیم څارنه په ښه ډول کېږي، خو خطي نسخې او اثار په ټینګه ترمیم او کتلاک جوړونې ته اړتیا لري. په خواشینۍ سره چې ددې کار لپاره روزل شوي او تربیه شوي کارکوونکي نه شته.

ځینې هغه ځانګړي ابدات، چې یو وخت د ویاړنو د ځلا بازار و، تراوسه هم پاتې دي، د لومړي هدف لپاره، دویم ځل د دې ودانیو د بیا پرانیستلو هېڅ کومه هڅه او تشویق نه شته. د هرات د زاړه ښار په زړه کې د ((چهارسوق)) حوض په اسانۍ سره کېدی شي ترمیم او د بېلابېلو هدفونو لپاره تري ګټه پورته شي. خو په خواشینۍ سره چې اوس وچ او هېر شوی او د نه پاملرنې له امله مخ پر ورانېدو دی. د هرات د کاروانسرایونو پرځای، چې یو وخت د پېړیو په اوږدو کې د سوداګرۍ مرکزونه ګڼل کېدل، له ختو څخه څو پوړیزه ودانۍ جوړې شوي او د راکړې ورکړې د مرکزونو په توګه کارېږي، له دې کبله کېدی شي د هنر په باب داسې نظر، یو فقر او خلا وګڼل شي. پر همدې بنسټ ویلای شو چې د هنري پدیدو زېږونه او هستونه د محوه کېدو او له منځه تلو په حال کې ده.

دا خبره هم ډېره سخته ده، په څرګند ډول وویل شي، چې د ۱۹۹۲ کال پر اوړي په مزارشریف کې د حضرت علي(رض) د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقبرې د بیا ښکلا لپاره د هڅې او نوښت انګېزه څه وه؟ د روضې د ترمیم کار د یو لوړ رتبه پوځي افسر له خوا څارل کېده. د تاریخي ابداتو د ساتنې مسلکي او باتجربه غړي، د خپلو مسلکي او معیاري کارونو د پرمخ بیولو لپاره ډېر کم واک هم نه لري. یوځای د موزیم لپاره ټاکلی شوی، خو کوم متخصص نه شته، چې د هغه چارې پرمخ یوسي.

روزل شوې بشري سرچینې:

په عمومي ډول د هغو متخصصینو کمښت او خلا له ورایه محسوسېږي، چې کولای شي له نړیوالو منل شویو معیارونو سره سم، د ابداتو ترمیم او ساتنې ته دوام ورکړي. هغه کسان چې تر جګړې د مخه روزل شوي او زده کړې یې کړې وې، هېواد یې پرېښود، یا ګوښه کړای شول او یا د اداري، مالي او تخنیکي ملاتړ د نشتوالي له امله په یوه ګوټ کې کېناستل او د هغو پرځای بې تجربې او بې تحصیله کسان نصب شول. په کابل پوهنتون کې د لرغونپوهنې څانګه تړل شوې ده. تر اوسه پورې د افرادو د پیداکولو او تر ټولو مهمه دا چې د دې برخې د بېلابېلو څانګو د ځواکمنۍ او مسلکي ظرفیت د ټاکنې لپاره هیڅ ډول هڅه تر سره شوې نه ده او مشکله برېښي، د دې ډول اشخاصو امکانات او ریزرفونه پیدا شي چې څومره او تر کومې کچې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېره مهمه دنده ده ، ضرور باید پر هغې کار وشي. د دې واقعیت په رڼا کې چې اوسني محصلین پر انګلیسي ژبه نه پوهېږي، نو د هغو هڅو امکان یې له ستونزو سره مخامخ کړی، چې د هغو په پایله کې نوي کادرونه تر افغانستانه بهر وروزل شي. ځکه نو په افغانستان کې باید د عملي مسلکي کورسونو د جوړولو لټه وشي. مقامات په پرنسیپ کې له دې اصل سره موافق دي، خو له نښو نښانو څخه ښکاري، چې هغوی په دې برخه کې چندان پاملرنه نه کوي. دا ډول بې تفاوتي، دا پوښتنه راپورته کوي: هغه کسان چې له دې کورسونو څخه فارغېږي، کولای شي کوم کار ترسره کړي؟

د ټولنې د مسوولیت احساس:

پر اوسني وخت، د فرهنګي میراثونو په اړه، رښتیني رسمي تړونونه د پوښتنې وړ دي، ځکه تر هغه وخته پورې چې د افغانستان د شخړې سیاسي حل، د پوځي مسایلو په ابهام او چلند کې راګیر وي، په داسې حالاتو کې باید ولیدل شي، چې عامو پرګنو کې څه امکانات او ریزرفونه شته.

لکه څنګه چې په لست کې ورته اشاره شوې، په ټول افغانستان کې یو شمېر اسلامي زیارتونه، د خلکو له خوا تر څارنې او ترمیم لاندې دي او په ښه ډول ساتل شوي. په هرات کې چې زیاته پانګه شته، د جوماتونو او زیارتونو جوړول او ترمیمول په ټولنه کې، د مذهبي عقیدې او اخلاص د

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څرګندونې يو ډول دود ګرځېدلی دی. البته هغه کسان چې د ابداتو د ساتنې او نوي کولو په اړه، له پوهنيزو معلوماتو څخه بې برخې وي، اغلباً د ګټور کار پر ځای زيان رسوي.

له يوې تاريخي ابدې څخه، بلې تاريخي ابدې ته د ترميم لپاره، د تعميراتي موادو لېږدول او د سمنټو د زياتې اندازې کارول، په دې برخه کې اساسي حل لاره نه ده او نه لازم ځواب دی. کوم شی چې د اړتيا وړ دي، هغه د تجهيزاتو او کاري متخصصينو په واسطه، د مهجزو ارګانونو تاسيسول دي، چې د خلکو لپوالتيا ، د يوه پراخ عملي پلان له لارې عملي کړي.

د غلا شويو اثارو د کشف په برخه کې کولای شو ، د خلکو د هڅو بېلګې راوړو: پر ۱۹۹۴ کال د سلطان محمود غزنوي د مقبرې اړوند د مرکزي ډبرليک يوه لوحه، د هغې تر غلا لس ورځې وروسته، په دقيق ډول هغه وخت چې تر پولې اړول کېدله، د ذيعلاقه کسانو له خوا کشف او ونيول شوه. سربېره پر دې، يو زيات شمېر خلکو پر ۱۹۹۵ کال د غلا شويو اثارو او د هغو د بيا راټولونې لپاره د اطلاعاتو او کلتور وزارت د وزير غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړ. هغه په لوړ غږ له کابل راډيو نه د خپلې وينا په ترڅ کې وويل: ((خلکو په ټول ژوند کې هڅې وکړې، چې ښکلا وزېږوي، په داسې حال کې چې يو شمېر نورو د هېوادوالو د خوښۍ په مقصد د دې ښکلا د ساتنې لپاره خپل ژوند وقف کړی، خو اوس ځينې انسانان دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخي پدیدې او تخلیقات د خپلو شخصي ګټو لپاره لوټوي.)) هغه څرګنده کړه، چې د یوې ټولنې د ټولو سالمو وګړو رسالت دی، چې د خپلې ټولنې د غلا شویو تاریخي اثارو پر وړاندې خپل مسوولیت ترسره کړي، هغه دې د افغانستان د فرهنګي او تاریخي اثارو د ساتنې او راټولونې ملي کمیسیون ته ورحواله کړي او یو څه نا څه مادي انعام به هم ترلاسه کړي. په پایله کې شاوخوا ۱۵۰۰ اثار ترلاسه شول. البته دا د ورک شویو اثارو ډېره کمه برخه ده. خو یو شی یې په ډاګه کړ او هغه دا چې، دا ډول غوښتنې کېدی شي اغېزمنې او بې له شکه ارزښتمنې وي. ځکه چې د هېواد لرغونې سیمې، د ناقانونه پلټنو په اثر، په منظم او سیستماتیک ډول تالا شوې دي. د تخار ولایت د آی خانم، د بلخ زوړ ښار، د ننګرهار ولایت هډه، په دې برخه کې، درې ښکاره بېلګې ګڼل کېدی شي.

د اوازو له مخې له یوې سیمې څخه، چې تر اوسه یې لا هویت څرګند شوی نه دی، د سرو زرو یوه زیاته اندازه اثار کشف شوي دي. له دې سیمو څخه یوه، کېدی شي په ۱۱ میلادي پېړۍ کې د سلطان سنجر مقر وي، چې د فاریاب ولایت قیصار ولسوالۍ ته نږدې دی. ویل کېږي، له دې ځایه د ناقانونه پلټنو په پایله کې تر ځمکې لاندې، له پنځه ویشت متره ژوروالي څخه د سرو زرو مرصع تاج، د سپینو زرو یوه مرصع کوزه، زیات شمېر مجسمې، لوښي، لاجورد او د سرو زرو دوه کیلو ګرامه پوډر ترلاسه شوي دي. دا چې رښتیا دي که نه؟ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېږم. د پوهانو لپاره يو بل ارزښتمن کشف پر ۱۹۴۲ کال، د پلخمري په شمال کې، د رباطک له پلټنو څخه، د باختري ډبرليک ترلاسه کېدل دي، د پوهانو په اند دا ډبرليک په دويمه ميلادي پېړۍ کې د کنشکا په نوم، د کوشانيانو د دين او تاريخ په باب معلومات لري او د کوشانيانو د عصر په اړه د ټولنيزې بيا کتنې وسيله ګرځېدلی شي.

موږ به په دقيق ډول هېڅکله هم پوه نه شو، چې کوم شيان له دې ځای څخه ورک شوي دي، خو کوم شی چې موږ ته زياته خواشينی پيدا کوي، د دې سيمو هغه علمي څرګندونې او مدارک دي، چې هېڅکله د هغو پر کشف نه بريالي کېږو، دا زيان جدي او نه جبرانېدونکی دی، ځکه چې هنري هستونې هېڅکله په يوه خلا کې رامنځته کېدی نه شي.

د يو لرغوني فرهنګ د ژوندي پاتې کېدو په باب، چې پر کوم څيز باندې بايد پوه شو، هغه دا دی چې اثار يې بايد په همغه سيمه کې مطالعه شي. د افغانستان د ډېرو لرغونو سيمو په باب نور دا امکان له منځه تللی دی او په پايله کې يې علمي کار ته ستر زيان رسېږي.

د کابل موزيم يوه بې مثاله ځانګړنه دا وه، چې د هغه ټول کلکسيونونه، د پوهنيزو پلټنو په نتيجه کې اوډول شوي او څېړل شوي وو. همدارنګه د هغه زيات اثار بې مثاله او بې ساري وو، نه يوازې دا چې کولای يې شول، د افغانستان فرهنګ او تاريخ ښه وځلوي، بلکې د نړۍ د فرهنګي ميراثونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځلا لپاره هم مرستندوی او ګټور وو. تالانګر او غله د ګناه او پښېمانۍ هېڅ ډول احساس نه لري. هغوی یوازې د پیسو لپاره دا کار سرته رسوي. هغه بهرنیان چې د افغانستان د تاریخ او فرهنګي اثارو پر ارزښت پوهېږي او د اثارو د سوداګرۍ له ارزښت څخه خبر دي، ددې اشخاصو د پیسه دوستۍ له انګېزو څخه ګټه پورته کوي. معامله کوونکي کوم پرنسیپ نه لري او د نړیوالو کلکسیونرانو د هیلو په پام کې نیولو سره، د نویو راپیدا شویو غلو او خپلو افغان ایجنټانو له حرص سره یوځای، هماهنګ عمل کوي. د غلا شویو اثارو له خطرناکو او روزل شویو نړیوالو شبکو سره په ټینګه اړیکې لري. په دې کار کې تر ټولو ښه کچو، د دولتي ادارو فاسد کارکوونکي هم برخه لري او له پاکستان څخه تر اروپا، جاپان او امریکا پورې همدا عملیات ترسره کوي.

رښتیا خبره داده، چې د ستونزې د څېړنې او بنسټیز حل لپاره، د افغانستان مسوولې دولتي ادارې، ډېر لږ خلک هڅوي، چې خپلو ویاړلو بډایو میراثونو ته پاملرنه وکړي. د پوهانو او علماوو ډلې، خلکو سره خپله پوهه ډېره لږه شریکوي او کم تبلیغ کوي؛ په هېڅ ځای کې د ښوونځیو زده کوونکو ته د خپلو تېرو فرهنګي بډاینو په باب څه نه ورښودل کېږي.

تر جګړو دمخه وختو کې ډېر د هېواد کم شمېر ځوانانو کابل موزیم لیدلی او کتلی و. اوس د هېواد ځوان پښت اکثره تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواده بهر، په جلا وطنۍ کې ژوند تېروي او د هغو ارزښتونو او مفاهیمو په باب چې یو وخت یې په هېواد کې موجود وو، پر هېڅ شي نه پوهېږي.

دا یوه سخته ماتې ګڼل کېږي، د یوې ملي ستراتیژۍ د نشتوالي له کبله، هېڅ یو تحصیل کړی مسلکي شخص، په یوازې ځان او د عامه افکارو له همدردۍ او درک پرته نه شي کولای، په اوسنیو شرایطو کې د ښه والي لپاره هیله ولري. په ډېرو برخو کې د مالي سرچینو د پیدا کولو په اړه ول، پر فرهنګي میراثونو باندې د خلکو د پوهېدو کار مشکل دی. په نورو هېوادو کې، هغه وخت چې چټک اقتصادي پرمختګ، ښاري کېدنه او کورني کړکېچونه د دې سبب ګرځي چې د فرهنګي اثارو پر وړاندې بې تفاوتي څرګنده شي، نو مختلفې ډلې د فرهنګي او تاریخي اثارو د له منځه تلو د مخنیوي په خاطر جوړېږي. کولای شو د هغو له تجربو ګټه پورته کړو. له اوسنیو اړتیاوو سره سم باید په ټولو سطحو کې د پرېکړو د سرته رسولو لپاره یو لړ غونډې او ورکشاپونه په پام کې ونیول شي. د عامه افکارو د پوهې لوړتیا، د دې غوښتنه کوي، چې سیمه ییز او سېدونکي، د ساختماني پلان جوړولو او د اوسېدو د چاپېریال له متخصصینو، دولتي کار کوونکو، ناحکومتي سازمانونو د ماینپاکۍ ګروپونو له نړیوالو تمویلوونکو او متخصصینو سره یوځای شي. که چېرې د خپرونې او تبلیغ لپاره دا لېوالتیا په عمل کې پلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، په هغه حالت کې باید تحصیل کړی پرسونل، په دې برخه کې تیاری ونیسي.

بې له شکه، خنډونه شته، په دولتي دستګاه کې یو شمېر کسان، ناحکومتي سازمانونه، ټولنې او تمویلوونکي د فرهنګي میراثونو د له منځه تلنې پر جدي خطر باندې، یو شان خبر نه دي او فرهنګي مسایلو ته یو شان د لومړیتوب په سترګه نه ګوري. ان دا چې ځینې په بشپړ ډول د فرهنګي فعالیتونو د پراختیا او ساتنې لپاره د بودجې د لګښت مخالف دي، بشري مرستو ته د لومړیتوب حق ورکوي او پر دې برخه پیسې لګوي. خو بیا هم د خوشالۍ ځای دی، چې د ځینو استثناتو یادونه وکړم او د ماین پاکۍ له ځینو موسسو او د ملګرو ملتونو د بشر د اسکان له مرکز (هبیتات) څخه، د فرهنګ په برخه کې د مرستو او پرله پسې ملاتړ له امله، مننه وکړم.

په هر ډول موږ باید داسې افغانان، نه یوازې په افغانستان، بلکې په اروپا، امریکا او پاکستان کې ولټوو، چې یو روښانه لید او له خپلو فرهنګي میراثونو سره مینه لري او په دې برخه کې ځواکمنه مبارزه وکړي. دا یوه مهمه اړتیا ده، یوازې قانون او روزنیز پروګرامونه به په دې برخه کې د لېوال شخص له لارښوونې پرته هېڅ ډول اغېز ونه لري.

له مثبتو عواملو څخه یو دا دی چې نړیوال سازمانونه دمخه شوي او حاضر دي په دې برخه کې مرسته وکړي. په دې موسسو کې یونسکو، د موزیمونو نړیواله شورا (ایکوم) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفرهنګي میراثونو نړیوالې کمېټې د ۱۹۹۷م کال د۱۲میاشتې پر ۸ مه نېټه د افغانستان دفرهنګي میراثونو په اړه یو پرېکړه لیک تصویب کړ. په هغه کې د افغانستان فرهنګي میراثونو ته د متوجه ګواښونو په باب خواشیني ښکاره شوې او له مقاماتو څخه غوښتل شوي، چې دا میراثونه وساتي او له نړیوالو ټولنو هم غوښتل شوي، چې ټول لازم امکانات یې په واک کې ورکړي. دا سې لارې چارې باید ولټول شي، چې له دې وسیلو نه ګټه پورته کړو او له دې ډول لېوالتیاوو څخه کار واخلو.

په بېلابېلو خواوو کې د دفاع او تبلیغ کارونه، لومړۍ ګڼل کېږي. ددې هدف لپاره پر ۱۹۹۴م کال، په اسلام باد کې د افغانستان د فرهنګي میراثونو د ساتنې انجمن سپک (SPACH) تاسیس شو. د سپک SPACH لومړنی هدف دا و چې په هېواد او تر هغه بهر، له انفرادي اشخاصو، سازمانونو او موسسو سره، د اطلاعاتو راکړه ورکړه وکړي او اړیکي ورسره ټینګ کړي. دې انجمن د خپلو غړو د همکارۍ په واسطه وکړای شول، د موزیمونو، لرغونو سیمو، تاریخي ابداتو، اثارو او معمارۍ له وضعیت څخه، د عکاسۍ یو کتلاک برابر کړي.

د موزیم د پاتې اثارو د تثبیت او راجستر ترڅنګ، باید د موزیم لپاره په عاجل ډول د امنیتي اسانتیاوو د برابرولو غم وخوړل شي. دوی د سروې او څېړنې له هئیتونو سره مرسته کوي، د مطبوعاتو او عامه مبلغینو له لارې عامه اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخوي. د افغانستان د فرهنگي او تاريخي ميراثونو د ساتنې انجمن، چې د افغانستان له مسلکي شخصيتونو څخه جوړ دی، پر ۱۹۹۷ کال له پلان وزارت سره ثبت او راجستر شوی دی.

د قانون څېړول او تطبيق:

په افغانستان کې د فرهنگي ملکيتونو د ساتنې لپاره په نړيواله سطحه زيات غږونه پورته شول. د افغانستان لپاره د بشر حقوقو په چارو کې د ملگرو ملتو ځانگړي استازي، د ملگرو ملتو د بشر حقوقو ځانگړي کميسيون ته د خپل گزارش د وړاندې کولو پر وخت، د بشر له حقوقو څخه د اساسي تخلفاتو په توگه، په پرله پسې ډول د افغانستان د فرهنگي ميراثونو د لوټ او تالان يادونه کړې ده.

د ملگرو ملتونو عمومي جرگې د ۱۹۹۷ کال د فبرورۍ پر ۱۳مه، د افغانستان په باب په اړوند پرېکړه ليک کې، د سولې او فرهنگي ملکيت ترمنځ پر مستقيم ارتباط ټينگار وکړ. د خپلې غوښتنې د تکرار په دوام کې يې د افغاني ډلو د موافقې غوښتنه وکړه، چې د افغان ملت د فرهنگي ميراثونو د غلا د ټولو ډولونو، ناوړه عملونو او ناجايزه گټې مخه ونيول شي او ودرول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان تېرو حکومتونو ، په دې برخه کې په بشپړ ډول مناسبې هڅې ترسره کولې. د کابل موزیم، د موزیمونو د نړیوالې شورا پوره او کره غړی و او له نړیوالو معیارونو سره سم یې ټول هغه قوانین او مقررات، چې د دې شورا له خوا ، په ځانګړي ډول د ګمرکي مقرراتو د درناوي په برخه کې وو ، منلي او هم یې د مشکوکو او بې اسنادو اثارو ، له تاوان پرته ضبط او نیولو ملاتړ کړی او هغه یې په عمل کې پلي کړي وو.

د تاریخي او فرهنګي اثارو قانون په ډاګه څرګنده کړې ده، چې منقول او نامنقول اثار، پلټل شوي او که تر خاورو لاندې دي، د افغانستان په خلکو پورې تړلي دي. خلک او حکومت د هغو د ساتنې مسوولیت لري، نوموړي قانون په تاریخي ودانیو کې هر ډول بدلون منع کړی او ساختماني موسسې یې مکلفې کړي، چې که چېرې یو تاریخي اثر او لرغونې ساحې ته، د کار پر وخت زیان رسېږي، نو دوی مجبوره دي د بنستیزې چارې تر پیدا کولو پورې کار ودروي. کله چې پلخمري ته نږدې د کوشانیانو معبد ، د سړک د جوړېدو پر وخت ولیدل شو ، چې په یوناني لیک هلته ډېرې لیکنې شته، نو په علمي ډول وپلټل شو.

دغه راز قانون حکم کړی، چې په شخصي ځمکو کې پیدا شوي تاریخي اثار، د خلکو ملکیت دی او اشخاص د هغو د خپلونې حق نه لري. البته پر وړو اثارو باندې دا قانون تل د تطبیق وړ نه دی، خو کولای شي د لویو ساحو ، لکه د میرزکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خزانې پر وړاندې، ډراماتيک بريالیتوب ولري. که څه هم میرزکې په ډاګه کړه چې څنګه د ناقانوني فعالیتونو پر وړاندې د قانون تطبيق له ماتې سره مخ شو. په دې قانون کې د غلا شويو اثارو د مخالفت په اړه مهم مطالب ځای شوي دي. د ۱۹۴۷ کال پر مې د پکتيا د ګرديز د شمال ختيځ په ۵۳ کيلو مترۍ د میرزکې کلي په يوه څاه کې، د مسکوکاتو د يوې لويې برخې د ناڅاپي کشف خبر کابل ته ورسېد. د ساحې د څېړنې لپاره د ملي موزيم لېږل شوی هئيت، د ۱۲ زرو هندي، يوناني، ګريکو، باختر، اندوګريک، اندوبتي، اند - پارتي او کوشاني مسکوکاتو پر کشف بريالی شو. د هغو تاريخ له څلورمې قبل الميلاد پېړۍ څخه د ميلادي پېړيو تر لومړيو پورې رسېده. وضع شوی قانون، په میرزکه کې د مسکوکاتو د ناقانونه راټولونې د ودرولو سبب شو.

پر میرزکې باندې دويم بريد پر ۱۹۹۲ کال، هغه وخت ترسره شو، چې د کلي په شاوخوا کې استوګنو خلکو په ډله ييز ډول پرېکړه وکړه، چې په ډېر سیستماتيک ډول له سره کېندنې پيل کړي. يوه دولس کسيزه کمېټه جوړه شوه، چې د پلټنو سرپرستي وکړي، له پاکستاني معامله کوونکو سره خبرې اترې پرمخ يوسي او د هغو له خرڅلاو څخه لاسته راغلې ګټه، د کلي پر خلکو وويشي. د کلي خلکو هر يوه د کيندنو د لګښت لکه يو جنراتور، واټرپمپ او بشري ځواک د اخيستلو لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځوس زره پاکستانۍ روپۍ لګولې وې. میرزکه د مسکوکاتو یوه ډېر لوی مدفن دی.

دا خزانه له سرو زرو، سپینو زرو او برونزي مسکوکاتو څخه جوړه وه، چې ټول وزن یې دوه درې ټنه اټکل شوی و. د سرو او سپینو زرو شاوخوا ۲۰۰ کیلو ګرامه شیان لکه ګانې، جامونه او مجسمې هم وو، چې په ډېره چټکۍ سره د کلکسیونرانو او بهرنیو معامله کوونکو په لاس، مخکې تردې چې پوهان د هغوی هویت تثبیت او مطالعه کړي، لا درکه شول.

دا اثار د معامله کوونکو په لاس، په ډېره ګرانه او لوړه بیه په پېښور او اسلام اباد کې وپلورل شول، خو له هغو څخه د لاسته راغلو پیسو ډېره لږه برخه بېرته میرزکي ته لاړه. په حقیقت کې اصلي پانګه اچوونکو، په ډېرې سختۍ سره وکړای شول، د خپل لګښت جبران وکړي او ډېره لږه ګټه ورڅخه لاسته راوړي. دا عمل د قبیلې د خلکو ترمنځ د سختې بې اتفاقۍ او اختلاف سبب شو. رسمي او دولتي مداخله لکه څنګه چې پر ۱۹۴۷ کال شوې وه، ونه شوه او ان دا چې د دولت له خوا د هېڅ ډول څارنې امکان نه و. سره له دې چې د پروفیسور رباني حکومت د لرغونپوهنې انستیتوت ته لارښوونه وکړه، چې سیمې ته یو هیئت ولېږي او د پلټنو مخنیوی وکړي، د لرغونپوهنې مدیر یادونه وکړه، چې په پکتیا کې حکومتي اداره دومره کمزورې وه، چې ویې نه کړای شول، د لرغونپوهنې د هیئت لپاره یو شمېر ساتونکي برابر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي. پر ۱۹۹۷ کال دا پلټنې ودرول شوې. طالبانو ځان د دې
کار د اجرا مدعي وښود، خو حقیقت دا دی چې د پلټنو چارو د
پانګه اچوونکو کمزورتیا، د جنراتورونو او مزدورکارانو د
فعال ساتلو لپاره د بودجې کمښت او تر ټولو مهمه دا چې د
کشف شویو شیانو د کټې د وېش پر سر، د قبیلې د خلکو
ترمنځ د اختلافاتو زیاتوالی، د دې پلټنو د بندېدو اصلي علت
و. بیا هم بېرته دې ته راځو چې اثارو ته د زیان رسولو د
مخنیوي، ممانعت او یا لږ تر لږه د لرغونو ساحو د تخریب د
کمولو لپاره څه ډول ګډ قانوني عمل وکړو؟ په خواشینۍ سره
دا واقعیت مو مخې ته ودرېږي چې افغاني اداري د خپلو
قوانینو تر حوزې بهر، پر ناقانونه فعالیتونو باندې ساده
کنټرول هم نه لري. د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې په باب پرله
پسې دولتي اعلامیو کوم څرګند اغېز شیندلی نه دی. طالبانو
د پخوانیو حکومتونو ټول نافذ قوانین ملغی اعلان کړي، خو
د غلا شویو اثارو د بیا لاسته راوړنې او ساتنې، د لرغونو
سیمو او عامه پانګې د تثبیت په باب ابلاغیې یې له پخوانیو
قوانینو سره سمون خوري. څو اثار ونیول شول، خو د موزیم د
اثارو د بېرته ګرځونې په اړه د هغو د اعلامیې په ځواب کې
کوم عکس العمل ښودل شوی نه دی. هغوی د مکافاتو پر ځای
د شرعي سزا د ورکړې ژمنه کړې ده. د پلټونکو حرص او طمعې
ژوندۍ دي. له اجرائیوي ضمانت پرته یوازې تشې ابلاغیې
کېدی شي معکوسه نتیجه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کابل اداري، د جلال اباد په غوچک کې د نا قانونه کیندنو په باب، تر هغې وروسته چې د بي بي سي راډیو له خوا په دې اړه تبلیغات ترسره شول، د شریعت غږ راډیو له لارې له ټولو خلکو غوښتنه وکړه، چې لرغوني اثار په خلکو پورې اړه لري او هغه شیان چې ترلاسه کېږي، باید دولتي مقاماتو ته تسلیم شي. د اعلامیې تر خپرېدو یوه اوونۍ وروسته په دې سیمه کې ټول شیان ورک شول.

همدا راز، ستونزې هغه وخت لا سختېږي، له داسې کم زده کړو طالبانو سره مخامخ شو، چې لوړې زده کړې نه لري او د ژوندي انسان د عصري تصویرونو د ممنوعیت د فرمان او د هغه فرمان چې د ملت د میراثونو د غلا، زیان رسولو او غصبولو د مجازاتو په اړه دی، توپیر نه شي کولای. د ساري په توګه په دې اړه کېدی شي د یو طالب قوماندان د هغو څرګندونو یادونه وشي، چې د بامیانو د محاصرې پر وخت یې د ۱۹۹۷م کال د ثلورمې میاشتې پر ۱۹مه نېټه کړې وې. ده ویلي وو چې د بامیانو تر فتحې وروسته به د بودا ((بتان)) والوزوي. د نړیوالې ټولنې، د ملګرو ملتونو سازمان د سرمنشي او د یونسکو د عمومي مدیر د ټینګ عکس العمل له کبله، د هماغه کال د اپریل پر ۲۸ کندهار کې د طالبانو مشرتابه یوه بیانیه خپره کړه، چې د بامیانو د بودا الوزول یې رد کړي وو او یو ځل بیا یې ژمنه وکړه، چې ټول لرغوني میراثونه ساتي. دا چې د طالبانو لیکې په بشپړ او درست ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی د پيغامونو پر محتوا او مانا پوهېږي او که نه؟ د تشويش وړ بله مساله ده او يو بل عامل دی.

څرګنده ده چې په افغانستان کې د يوې مسوولې او اغېزمنې ادارې نشتوالي، زياتې ستونزې او مشکلات رامنځته کړي او د يوه باثباته مرکزي حکومت تر جوړېدو پورې به د هغو حل تقريباً ناممکن وي. ضرور ده وپوښتل شي هر کله چې اثار تر هېواد بهر ته ايستل کېږي، څه بايد ترسره شي؟ په نړيواله کچه هم ورته خنډونه شته. يو شمېر سازمانونه او مسلکي دولتي ادارې تيارې دي، چې د ورکو شويو اثارو په پلټلو کې مرسته وکړي، خو څرنګه چې افغانستان پر ۱۹۷۰ کې د فرهنګي ملکيتونو د ناقانونه لېږدونې، واردونې او صادرونې د مخنيوي او منع کولو لپاره، د يونسکو کنوانسيون لاسليک کړی نه دی، نو نه شي کولای په دې برخه کې کوم کار وکړي. د رباني له حکومت څخه زياتې غوښتنې وشوې، چې له هغه سره يوځای شي، خو د کابل سياسي صحنې ته د طالبانو په راتګ سره دا کار بريالی نه شو. تراوسه پورې د ملګرو ملتو سازمان، طالبان په رسميت پېژندلي نه دي، ځکه نو په دې برخه کې زيات کار ترسره کېدی نه شي.

ان له قانوني ملاتړ پرته، ډېر او تر حده زيات کار ته اړتيا ده، چې د حقوقپوهانو، قضاوت او دا چې په افغانستان کې څه تېرېږي، د ګمرکي سرچينو احساس راوپارول شي. د لويديزو هېوادونو پېچلي قوانين ګډې وډې نتيجې لري. د ۱۹۹۷ کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اکتوبر یوې بریتانوي محکمې پرېکړه وکړه، چې که چېرې د باګرام د عاج دوه ټوټې د ګمرک په واک بریتانیې ته داخل شي، هغه به د (فیلانو) د ملاتړ په باب، د اروپا د سوداګرۍ ټولنې د تړون له مخې، مصادره شي. په دې پرېکړه کې په دې باب، چې نوموړي اثار د زرو کلونو قدامت لري او د کابل له موزیم څخه غلا شوي، هېڅ ډول یادونه نه ده شوې. د اثارو پاکستاني مالک، هغه بېرته پاکستان ته راوړل او اوس په دې غلا شویو اثارو د پیسو د لاسته راوړلو په لټه کې دی.

په دې ډول، په لنډه موده کې زیات شمېر مسوولو او با احساسه افغان شخصیتونو، ته د ګڼو او پراخو هلو ځلو د پیلولو مسوولیت راجع کېږي. ددې لیکنې له غمجنې محتوا سره سره بیا هم دا لیکنه د ښېړنیو هڅو لپاره یو امکان دی، چې وکړای شي یو داسې تهداب او بنسټ کېږدي چې د هغه له مخې یوه ګټوره مانیزه کړنلاره پرې جوړه شي. دا لومړیتوبونه کېدی شي، پر لاندې ډول په ګوته شي:

لومړیتوبونه:

له لاندې لارو څخه باید په ټولو برخو کې ګټه واخیستل شي، چې د افغان مسوولینو ترمنځ د دفاع او احساس روحیه پیاوړې شي.

- انفرادي اړیکي؛
- سیمینارونه او ورکشاپونه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د افغانستان رسمي اداري باید وهڅول شي، چې خپل مسوولیتونه ومني او په مختلفو برخو کې بنسټیز تجهیزات او وسایل برابر او پیدا کړي.
ـ داسې رغوونکې هڅې باید ترسره شي، چې د هغو پر بنسټ د ستونزو د حل لپاره یوه نوښتګره ستراتیژي جوړه شي. دا ستراتیژي باید داسې نوي معیارونه او سیاستونه طرح کړي چې د هغو له مخې، نوي او ضروري ارقام راټول شي.
ـ نامناسبو ځایونو ته د فرهنګي ملکیتونو د بېځایه کېدو مخنیوی؛
ـ د ښوونځیو په تعلیمي نصاب کې د فرهنګي میراثونو اړوند موضوعګانو ځایول؛
ـ د کادرونو د روزنې په برخه کې هڅه او هاند چې د ساتنې او ترمیمونې خدمتونه ترسره کړي.

په هېواد کې باید افغاني ټولنې وهڅول شي چې:

ـ د زیاتې لېوالتیا او نوښتونو لپاره ځینې ډلې پر کار وګوماري.

د ورکشاپونو، لکچرونو، ننداړتونونو، راډیویي پروګرامونو او د ساده او عام فهمه خپرونو د جوړولو له لارې د عملیاتي ګروپونو او روشنفکرانو د همکارۍ راجلبول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بهرنيو هېوادونو کې د افغاني ټولنو لپاره:

د افغانستان د هغو غلا شويو اثارو لپاره چې په بهرنيو هېوادونو کې پلورل کېږي، د هغو پر وړاندې د يو ځواکمن کمپاين له لارې په هغو هېوادو کې د مېشتو زړه سواندو او پوهو افغانانو تشخيصول.

ـ په کومو هېوادونو کې چې دوی مېشته دي، د هغو هېوادونو له څېړنيزو ادارو سره، د هغو اثارو د بېرته راګرځوني په باب د اړيکو ټينګول، چې په ناقانونه توګه د افغانانو او يا بهرنيانو په واسطه هلته وړل شوي دي.

د بهرنيو حکومتونو، نادولتي سازمانونو او تمويلوونکو دندې:

ـ د نړيوالو فرهنګي سازمانونو د اعلاميو او څرګندونو څارنه او له هغو سره د لېوالتيا او همکارۍ څرګندول.

ـ د فرهنګي ميراثونو او د ژوند چاپېريال د ساتنې د ملاتړ شبکو ټينګښت او پياوړتيا.

ـ د ژوند د ښه والي او څرنګوالي لپاره د فرهنګي ميراثونو د ارزښت په اړه د پوهې زياتول.

د معلوماتو راټولول:

ـ د پوهو او مسلکي اشخاصو تثبيتول.

ـ له فرهنګي ملکيتونو او سيمو څخه د ډاډمنو ارقامو راټولول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ببړنيو ترميماتي اړتياوو په باب د معلوماتو راټولول.
ـ د ابداتو او سيمو د لست ثبتول او برابرول.
ـ په کتابتونو کې د ورک شويو اثارو پر ځای، د نويو اثارو ايښودل او د هغو ځای ډکول.

د معلوماتو خپرول:

د ټولو ډله ييزه رسنيو، مجلو، خپرونو، پوسټرونو، تلويزيون، راډيو او نورو له لارې د لکچرونو ورکول، سيمينارونو او ورکشاپونو جوړول.
ـ له تصويرونو سره په پښتو او دري ژبو، د ساده موادو چاپول او د ښو معلوماتو خپرول.

د کادرونو روزل:

ـ د روزل شويو کادرونو د هويت ټاکنه او تثبيت.
ـ د موزيم، ارشيف او تاريخي ابداتو د سروې او ترميم د کار کوونکو لپاره د اساسي کورسونو جوړول.
ـ له پوهنيزو او څېړنيزو تجهيزاتو او موادو سره د اشنايي لپاره د انګليسي ژبې زده کړې او مطالعې ته د ټاکلو اشخاصو هڅول.
ـ د تخنيکي وسايلو د کارونې او د چارو د ښه والي له لارې، د فرهنګي ميراثونو د ملاتړ لپاره، له سيمه ييزو رضاکارو ډلو سره همکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متخصصینو تبادله:

ـ د نړیوالو شبکو له لارې د با اهمیته ترمیماتي کارونو لپاره د لرلیدونو (دورنماوو) ترلاسه کول.

ـ د اشخاصو او اسنادو د یو معلوماتي جدول ترتیبول.

د پورتنیو ټولو هدفونو لپاره د مالي پانګې برابرول.

دې لومړیتوبونو ته د پاملرنې راګرځول به زیات وخت وغواړي، چې د بې تفاوتۍ هغه واکمن سیوری له منځه یوړل شي، چې د اکثریت اندود (د فکر طرز) یې کرخته کړی دی او فکر کوي چې له دې خنډونو څخه تېرېدل، ناممکن دي او ځاني هڅې ګټه نه لري.

په واقعیت کې ستونزې ډېرې ژورې دي، خو کوچنۍ هڅې کولای شي د افرادو د الهام لپاره داسې یو مناسب او دوستانه چاپېریال رامنځته کړي، چې له ماضي څخه خبر شي او د راتلونکو فرهنګي لاسته راوړنو لپاره لاره چاره برابره شي.

د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې لپاره د مثبتو لارو چارو رامنځته کول، د چاپېریال او سیمې د ساتنې باعث کېږي او په پای کې د فرهنګ او چاپېریال په باب د هر اړخیزې ملي پوهې د لوړتیا سبب ګرځي. دلته به ترې په انتخابي توګه یادونه وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغونو سیمو او تاریخي ابداتو د لومړیتوبونو اوسنی وضعیت:

د تاریخي ابداتو، د لرغونو ساحو د اثارو او مهندسۍ په باب د معلوماتو سرچینې، د سپک SPACH د عکاسۍ کتلاکونه دي.

موزیمونه:

د کابل موزیم: د ۱۹۹۲-۱۹۹۶ کلونو ترمنځ په هراړخیز ډول لوټ شوی دی.

د هډې نامنقول موزیم: پر ۱۹۸۱ کال د جګړو له کبله ویجاړ او تر هغه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تالا شوی دی.

د هرات موزیم: پر ۱۹۹۴ کال کې د هرات په بالاحصار کې بیا پرانیستل شوی، خو د هغه اثار په دقیق ډول تنظیم شوي نه دي.

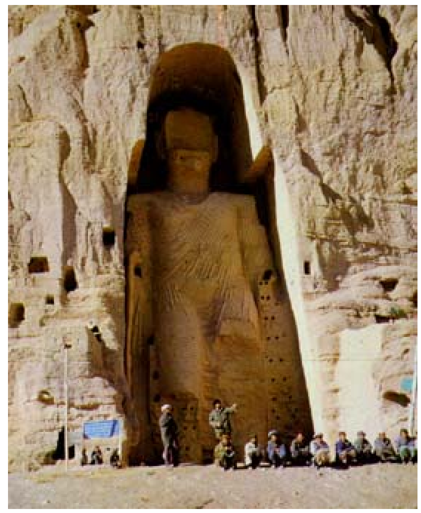

د افغانستان مرکزي سیمه-بامیان:

د لویو مجسمو په ګډون له دریمې څخه تر اتمې میلادي پېړۍ پورې بودایي مجتمع په مناسب حالت کې دي. دېوالي نقاشي د طبیعي پېښو له ګواښ سره مخ شوې او د بېړنۍ پاملرنې غوښتنه کوي.

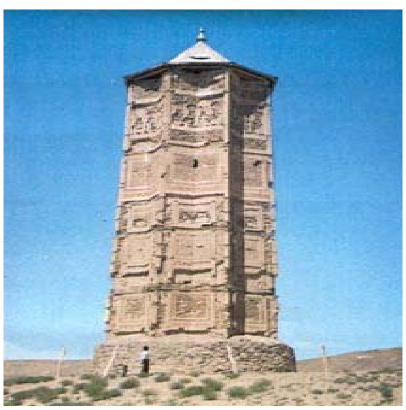

غزني:

له دریمې میلادي پېړۍ څخه تر اتمې میلادي پېړۍ اړوند د سردار تپې بودایي مجتمع، چې د ایټالیانو له خوا یې پلټنه شوې وه، د له منځه تللو په حال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ده.

د سلطان محمود غزنوي (۹۹۸-۱۰۳۰م) د مقبرې حالت ښه دی.

په ۱۲مې میلادي پېړۍ پورې اړوند، د غزنویانو د دورې د دربیم مسعود ماڼۍ چې د فرانسویانو له خوا کیندل شوې وه، لوټ شوې ده.

د غزنویانو د عصر منارونه (۱۲مه میلادي پېړۍ) د پښنو د اغېز له کبله، پاملرنې ته اړتیا لري.

د ۱۲ میلادي پېړۍ پر وروستیو په غور ولایت کې د غوریانو د عصر منار جام طبیعي عوارض او د سیند له غاړې د اوبو د راپورته کېدو له امله د هغه ټینګښت او ساتنه ببړنۍ اړتیا ګڼل کېږي.

د تیمور شاه مقبره ۱۷۹۳م:

د تیموریانو په دود جوړه شوې ودانۍ، په جدي ډول د ویجاړېدو په حال کې ده. بڼ یې له منځه تللی، بېړني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساختماني ترميم ته اړتيا لري.

په ۱۷ ميلادي پېړۍ کې د مغولي دورې بابر بڼ: د

جګړې په اثر د بابر مقبره (۱۵۳۰م) مرکزي جومات (۱۶۴۲م) زيانمن شوي، پر ۱۸۸۳ کال جوړ شوی پاویلون د جګړې له کبله ویجاړ شوی او حرم سرای د بمبارۍ په وجه وران شوی دی. د بڼ ونې وهل شوي او د سون موادو په توګه ترې کار اخیستل شوی دی.

زوړ ښار:

د ۱۸-۱۹م پېړۍ يو لړ ودانۍ له ګچي او خاکي ښکلا سره د خاورو پر ډېرۍ بدلې شوې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ارشيف ودانی: پر ۱۹۷۳-۱۹۷۸م کال د ملي ارشيف

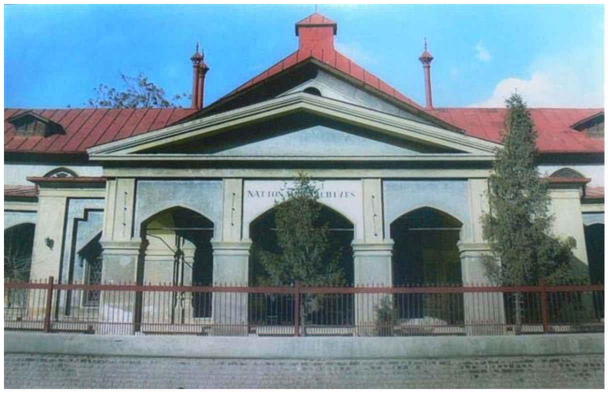

لپاره ترميم شوه، د جګړو له کبله يې زيانونه وزغمل، خو بيا يې هم حالت ښه دی.

بوستان سرای: پر ۱۸۹۲ ودان شوی حرامسرای د بوستان سرای لپاره: لازمه څارنه يې نه ده شوې. يو وخت د ترانسپورت د ډيپو په توګه تري ګټه پورته کېدله. پر ۱۹۹۲ کال د تاريخي ابداتو د ساتنې د رياست له تفاهم پرته په غلطو مشورو، د ښاروالی په واسطه ترميم شوی دی. د ګچو د کارونې او د لرګيو د باندې برخې ښکلا يې په ښه حالت کې ده، خو ځينې داخلي برخې يې له منځه وړل شوي دي.

باغ بالا: د ۱۸۹۳م کال اړوند ماڼی چې پر ۱۹۶۶ کال بيا ترميم شوه، د جګړې له کبله رسېدلی زيان يې ناڅيزو، ترميم شوې وه، خو د سياف ډلې له هغې څخه مېلمستون جوړ کړ او اوس د طالبانو د قوماندانی مقر دی. له همدې کبله له ويجاړې سره مخ ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستوري ماڼۍ: د بهرنیو چارو وزارت اړوند په ۱۹۰۱ کال جوړه شوه او په ۱۹۱۲-۱۹۱۵ کلونو کې نورې زیاتونې په کې وشوې او نورې برخې ور پورې وتړل شوې. په ۱۹۹۵ کال یې په سالون کې نوی زیاتون راوستل شو.

د شاه دوشمشیره جومات:

د ۱۲مې م پېړۍ د جومات پر ځای، د هغه ودانۍ پر ۱۹۲۰ کال جوړه شوې ده، په ښه حالت کې ساتل کېږي.

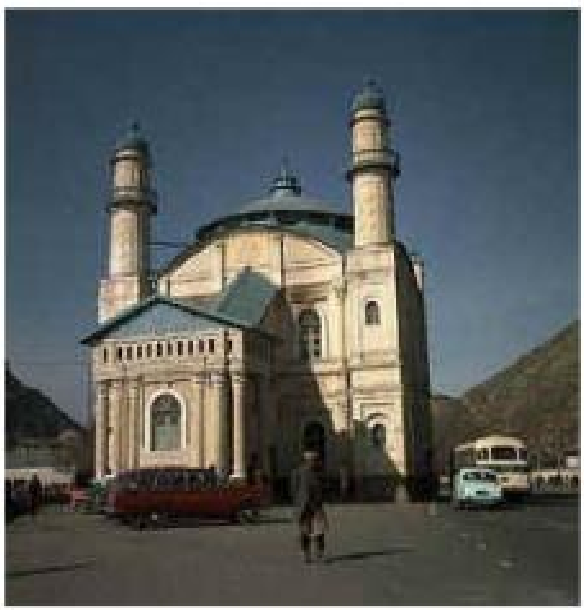

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کابل ښندې:

د چکړیو مینار: د لومړنیو میلادي پېړیو بودایي مینار د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و، خو د هغو دلایلو له مخې چې تراوسه څرګند شوي نه دي، د ۱۹۹۸ کال په اپریل کې نړېدلی دی.

ګلدره: ۴ میلادي پېړۍ پورې اړوند د بودایي معبد او ستوپه مجتمع، په پراخ ډول، د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا د اثارو د ترلاسه کولو او غلا کولو لپاره پلټل شوې ده.

چهلستون: د ۱۸۸۸ کال یوه ودانۍ وه چې پر ۱۹۰۵ او ۱۹۵۰ کال په کې نور بدلون راوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د لويو جګړو له امله د خاورو پر ډېرۍ بدله شوې ده.

د دارالامان ماڼۍ:

پــر ۱۹۲۳ کــــال د حکومــت د مرکــز پــه توګــه وپېژنـــدل شـــوه او جګــړو هغــې ته درونـد زيان اړولی دی.

د تاج بېګ ماڼۍ: پر **۱۹۲۴** کال پورې دې اړوند ماڼۍ لږ زيان ليدلی دی.

پغمان: دا دوبنی استوګنځی و، چې پر **۱۹۲۰** کال جوړ شوی، د ښکلو ماڼيو، تياترونو او هوټل په ګډون، په قصدي ډول پر خاورو بدل شوی، چې دليل يې تراوسه څرګند نه دی. جګړو هغه ته زيات زيان اړولی، جومات يې د سيمې د خلکو له خوا تربيا جوړونې لاندې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان لویدیځ:

هرات:

جامع جومات:

پــر ۱۲۰۰م کــال د غوریـانو پـر وخت جوړ شوی او په ۱۵ میلادي پېړۍ کې د تیموریــانو پــه واسطه ترمیم او له ۱۹۴۳ کــال را پــه دېخـوا یـې ښــکلا ته نوره پاملرنه هم کېږي. لـه جګړې څخه رسېدلي زیانونـه یې ترمیم شوي او په ښه ډول ساتل کېږي.

د مـالان پـل: لـه ۱۵۰۲ کال څخه شـتوالی لـري. جګړو ورته زیان رسولی او د ۱۹۹۴-۱۹۹۲ کلونو ترمنځ په ناسم (نا فني) ډول ترمیم شوی دی.

د امــام فخــر رازي جومات او مزار:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۳ م پېړۍ اړوند ، جګړو هغه ویجاړ کړی او د پانګوالو خلکو له خوا نامناسب ترمیم یې نیمګړی پاتی دی.

د مصلی منارونو مجتمع: د ۱۵ پېړۍ د تیموریانو د وخت اړوند د ګوهر شاد مقبره چې د جګړو له کبله د هغې د ګنبدې د کاشۍ زیاتې برخې له منځه تللي دي. هغه ونې چې پر ۱۹۴۰ کال د ساتونکي دېوال په توګه د جون- سپتمبر د میاشتې د ۱۲۰ ورځني باد په مقابل کې ایښودل شوې وې، له منځه وړل شوي دي. په دې سیمه کې له شپږو موجودو منارونو څخه یو یې د یو توغندي په واسطه له منځه تللی او دوه نور یې د توغندي له مستقیم لګېدو سره سره ولاړ پاتې دي. هغو ته له مخامخ خطر سره سره د ځینو جنجالونو د شتوالي له کبله د هغو د ترمیم کار ځنډول شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګازرګاه: د تیموریانو په واسطه په **۱۵** میلادي پېړۍ کې په

کاشیو ښکلی شوی زیارت د **۱۱** میلادي پېړۍ ستر صوفي، شاعر او فیلسوف خواجه عبدالله انصاري ته ځانګړی شوی دی. د هغه د مجاورانو له خوا ښه ساتل کېږي. د مرمرو له ډبرو څخه جوړه، د یوه حیوان مجسمه چې هغه ته په ورننوتونکې دروازه کې ودرول شوې وه. د طالبانو له خوا لرې شوې ده.

د کرباس حوض: د هرات ښار د لویدیځ د غلوار په کلي کلې له داخلي ښکلاوو سره په تیموري دورې پورې تړلی دی. د یو ډنمارکي ناحکومتي سازمان ډاکار DACAAR موسسې په واسطه ترمیم شوی دی.

د محدث زیارت: د تیموریانو د دورې د **۱۵** میلادي پېړۍ اړوند مدرسه او جومات چې د **۹** م پېړۍ د پوه خواجه عبدالولید په ویاړ جوړ شوی و، د جګړې له کبله ورته زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیان اوښتی دی. د مقبرې پر سر د ګنبدې ترمیم، د خلکو په همکارۍ، د ډاکار موسسې له خوا پیل شوی دی.

د ظفر تخت: د تیموریانو د دورې د **۱۵**مې پېړۍ د تفریح بڼ و، تر **۱۹۲۶**م کال پورې د کارېدو وړ و. پر **۱۹۹۴** کال له یوې مخې له کاره ووت، د مجاهدینو پر وخت د هغه د بیا جوړونې لپاره د هرات د والي تورن اسماعیل خان پلان، پر **۱۹۹۵** کال د هرات ښار ته د طالبانو په راتګ سره عملي شوی نه دی.

د چهارسوق حوض: د **۱۷**م پېړۍ اړوند د عامه اوبو زېرمه، وچه شوې او د له منځه تلو په حال کې ده.

د افغانستان شمال:

د تخار ولایت خواجه غار ته نږدې، تر میلاد د مخه **۲-۴** پېړیو، یو یوناني ښار دی، چې د فرانسویانو له خوا پلټل شوی و. د بلدوزرونو د تونلونو د کیندلو په واسطه هلته په منظم ډول تالان ګړ دی.

طلا تپه: شبرغان ته نږدې، په لومړۍ میلادي پېړۍ پورې اړوند، د کوشانیانو یوه هدیره، د افغانستان او شوروي لرغونپوهانو ګډو کیندنو شپږ قبرونه رابهر کړل، چې له هغو څخه د سرو زرو شاوخوا شل زره اثار لاسته راغلي وو، د دوو ناپلټل شویو قبرونو تالان پر ۱۹۸۰ کال پیل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سور کوتل: پلخمري ته نږدې دويمې ميلادي پېړۍ پورې اړوند مذهبي مجتمع، په دې باب معلومات په لاس کې نه شته.

رباطک: په دويمې ميلادي پېړۍ پورې اړوند، پلخمري ته نږدې يو سلطنتي معبد، د ۱۹۴۳ کال تصادفي کشف، د بغلان د والي په واک کې دی.

د رستم تخت: د سمنگانو ولايت ايبکو ته نږدې په ۴ او ۵ ميلادي پېړۍ پورې اړوند بودايي مجتمع او ستو په غلا شوې او لوټ شوې نه ده.

بلخ:

زور ښار: د ۱۹۹۵ کال له پټو پلټنو څخه د ای خانم يوناني ستنو ته ورته ستنې لاسته راغلي، چې د شخصي کورونو د جوړولو لپاره ورڅخه کار اخيستل شوی دی. ناتاييد شوي راپورونه د زياتو کشفونو خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهو ګنبدو جومات: ساساني دوره ۹ میلادي پېړۍ: د ساتنې دېوال یې د نړېدو او د ګچو برخه یې د اوبو د تویېدو له خطر سره مخ ده او د ماتېدو له کبله یې یوه لینده له خطرناک حالت سره مخ شوې ده. بېړني ترمیم ته اړتیا لري.

د خواجه ابونصر پارسا زیارت: د تیموریانو د دورې د وروستیو وختونو اړوند ، د هغه د ګنبدې د کاشیو ځینې برخې د توغندیو د لګېدو له امله بې ځایه شوې دي. د ۱۹۷۴ کال ترمیمونه د ناسمې ساتنې له کبله، له خطر سره مخ ده. د هغه داخلي برخه نسبتاً قناعت بښونکې ده. په جنوبي لوري کې د نوي جومات جوړول، د هغه اصل ډیزاین له منځه وړی دی.

د سید سبحان قلي خان مدرسه: د ۱۷ م پېړۍ د وروستیو وختونو اړوند ، په جدي ډول د نړېدو په حال کې ده.

مزارشریف:

د حضرت علي کرم الله وجهه روضه: د ۱۵ پېړۍ د

تیموري عصر ودانۍ، د عصري کاشیو له نویو شکلاوو سره پرې له ۱۹۹۴ کال راپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښخوا نا فني کار روان دی. د هغې لوی چمن د سمنټو له کڅوړو، مېزونو او څوکیو ښخه ډک دی.

د مزار په لویدیځ کې تخته پل: د ۱۹ م پېړۍ اړوند جومات، باندیني برخه یې په نسبتاً ښه حالت کې ده، خو د داخلي برخو رنګمالي یې د ویجاړۍ له ګواښ سره مخ ده.

د آقیني حوض: د اندخوی په شمال کې د ۱۲مې م پېړۍ شاوخوا اړوند، د اوبو د یوې ژورې ۱۲ متره زېرمې پر سر ۱۲ متري ګنبده، نوې رنګمالي شوې او ښه حالت لري.

د سرپل-امام خورد: د سلجوقیانو د وخت د یوولسمې میلادي پېړۍ اړوند، د داخلي ښکلاوو او غوره ډبرلیکنو لرونکی، ښه ساتل شوی دی.

د افغانستان ختیځ:

هډه: جلال اباد ته نږدې له دویمې تر اوومې میلادي پېړۍ اړوند بودایي معبد او ستوپه په یو مجتمع کې، پر ۱۹۸۱ کال د جګړو

له کبله ویجاړه شوې، په ټولیزه ډول یې ټول اثار ورو ورو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځه ورل شوي. د يو نا منقول موزيم په توګه په اصلي حالت ساتل کېده، اوس ورڅخه څه پاتې نه دي.

غوچک: جلال اباد په لويديځ کې د ۱۲۱۰م کال اړوند د مغولو د وخت بڼ او د شلمې پېړۍ اړوند د امير حبيب الله بڼ او ماڼۍ، د شلمې پېړۍ يوه ماڼۍ پر ۱۹۹۴ د معروف په نوم د يو افغاني نا حکومتي سازمان (د نړۍ د خوړو او کرنې سازمان) په مرسته ترميم شوه.

د افغانستان جنوب:

د هلمند ناوه:

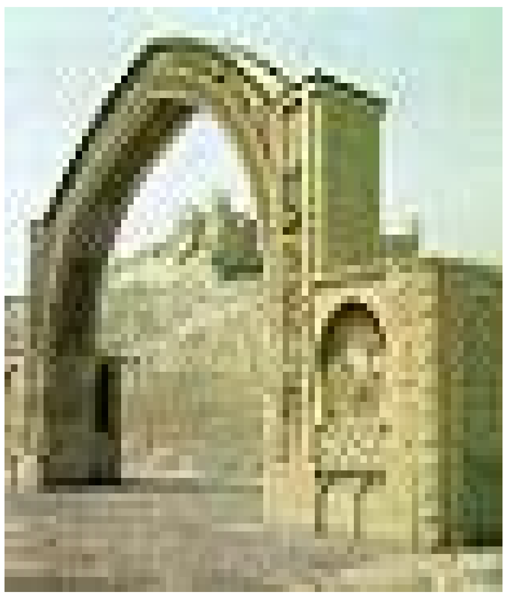

په بست او لښکري بازار کې د ۱۲م پېړۍ د غزنويانو د وخت ژمنۍ ماڼۍ او بالاحصار، تر جګړې دمخه د بست تشريفاتي ليندۍ ترميم او تراوسه پورې هغې ته د کوم جدي زيان د رسېدو خبر ترلاسه شوی نه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کندهار-د اشبوکان بڼ: د کندهار په زاړه ښار کې ارامیک او یوناني دوه ژبی یو ډبرلیک چې ۳ ق م پېړۍ پورې مربوط دی په خپل اصلي حالت موجود و. د هغه په باب معلومات په لاس کې نه شته.

چهل (څلوېښت) زینه: د ۱۲ میلادي پېړۍ اړوند له ډبرې څخه د څلوېښتو پوړیو جوړه یوه زینه، چې د ظهیرالدین محمد بابر د لاربښوونې له مخې د جوړ شوي ډبرلیک له محوطې سره نښلي، د هغو په باب معلومات په لاس کې نه شته.

د احمد شاه بابا مقبره (۱۷۷۲م):

بهرنۍ برخه یې ډېره استادانه مهندسي او په داخل کې نقاشي لري چې په ښه حالت کې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه مقبره (۱۷۱۵م):
پر ۱۹۳۰م کال د احمد شاه بابا د مقبرې په شان جوړه شوې

ده؛ د باندې د ښې مهندسۍ او په داخل کې د نقاشۍ لرونکې ده، چې شاوخوا يې د کو کران د بڼ په واسطه احاطه شوې او ښه ساتل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر او سه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکلیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې يې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپاروليږي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دا دی ستاسو مخې ته اينبودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد يون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار، ایډیټ او چـاپ کـړي دي. دغـه راز یـې پـه سـلګونو کورنیـو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسـونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کلیات	د استاد الفت نثرونه	دریم ۱۳۸۷
• سیندونه هم مري	د اسحق ننګیال شعري منتخبات	دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه د پوهنوال روستار تره کي اثر		دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ - څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي ژبانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- ببرڼی لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په ورېمو کې لومړی ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- افغانستان په سیاسي کړېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- او سنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- کهنړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او سبلې هیله لرم.

په درناوي
وفاالرحمن وفا
کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

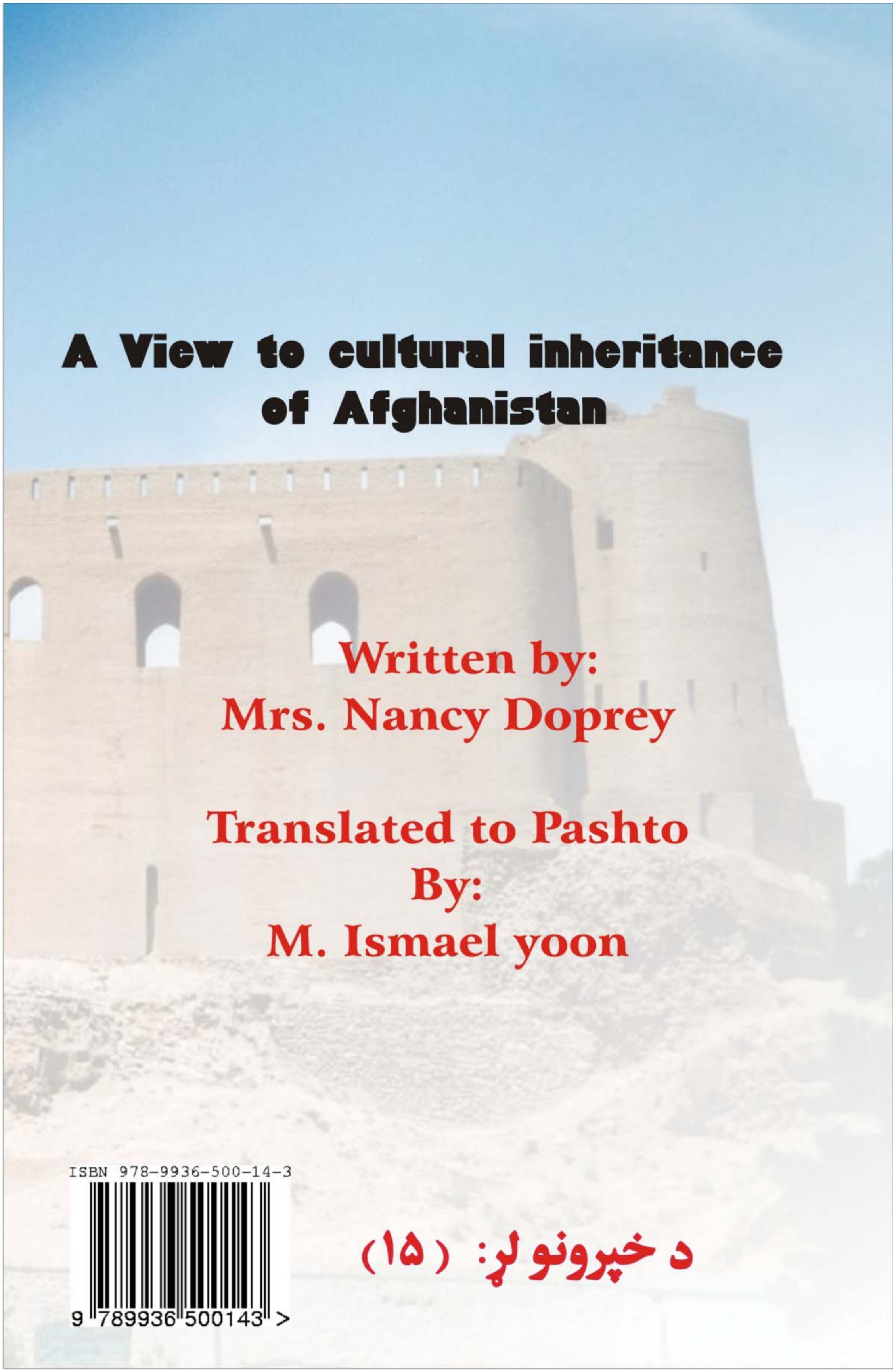

A View to cultural inheritance of Afghanistan

Written by:
Mrs. Nancy Doprey

Translated to Pashto
By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-14-3
9 789936 500143 >

د خپرونو لړ: (۱۵)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library